

VELJKO PETROVICS:

Kuszi a holdsugárban

Mita Csegarac, a háború előtt újságíró, aztán piaci kiskereskedő, antikvárius és trafikos, most meg — 1944. májusának második felében —, beográdi menekült, ismét elhúzódott alvó felesége és gyermeke mellől és megállt a kis, négyszögletes, kerítés nélküli verandán, a falusi házikó előtt. Este, amikor úgyszólván a tyúkokkal fekszenek, már előkészíti ezeket az éjszakai kimenőket a fejpárnája alatt, ahol a pénze és irományai mellett dohányszelencéjét és a gyufát őrzi. Aztán magára teríti kopott takaróját és felhúzza a papucsait.

A telihold éppen a veranda fölött, mintha csak rá várt volna, szinte mehökkenti. Mögötte patetikus megvilágításban áll a nyomorúságos hegycsúcs, egészen színpadszerű.

Feltör a hideg holdsugár, s mintha kivont kardpengét fognál meztelen kezekkel, elfog a borzongás. Teljesen áttetsző ez a holdfény, körülölel mindent, az eget, a csillagokat, a mi kis földi világunkat és a közöttük lévő távolságokat, és valahogy összefüggő egészet alkot belőlük, valami hozzá hasonlót, önmagát, sokkal inkább mint a nappal csinálja az ő napjával, derűjével és fellegeivel.

— Gyönyörű éjszaka! — gondolja, talán félhangon ki is mondja a volt újságíró. Belélegzi, hallja, látja a falusi éj minden varázsát és sajnálja, hogy csupán érzékeli és nem érzi és azt is sajnálja, hogy nem tud felolvadni e sok szépségben, még egy parányi ideig sem. Még eddig soha semmit sem sikerült egészen végigcsinálnia. Amint már felfog, amint elér valamit, valahonnan megragadják, valahol megütik, megszakítják, megzavarják, vagy elragadják tőle a tárgyat, de ez még a kisebb hiba. Hanem, ha ráfekszik ez a valami a lelkére és nem tud gyönyörködni semmiben, ez, ez az igazi, ez a nagy hiba...

Többször is kijár így éjjelenként. Nem bírja kitartani a szűk, kényelmenten parasztszobában. Még azt az egyetlen ablakocskát is zárva tartják a gyerek és asszony miatt, akik álmukban állandóan hanykolódnak. Őt pedig fojtogatja az a szorult levegő, amely felítve van a penészes föld, a gyertya és a petróleum, aztán az alattuk, mellettük, sőt fölöttük is eldugdosott élelmiszerek szagával. Hiszen tudja, van ő annyira okos, hogy akkor is kijárna, ha akármilyen hatalmas természet utalnának ki neki, még ha ventilátorokkal is. Nincsen békessége, nincsen nyugalma, amint leszáll az éjszaka. Nappal, ha csak leül, akármilyen nagy és lármás társaságban, a legélénkebb viták alatt is, elfogja az álomosság. Éjszaka pedig feltörnek a gondolatok, feltevések, szorongá-

sok, mindennek sötét és végtelen árnyéka van, mint annak a fanyának is; a legegyszerűbb kéményből is valóságos minarett képződik és minden cölöpből, minden egyedül álló fából valami titokzatos szörnyeteg.

— Milyen csodálatos volna ez az élmény, az eddig teljesen ismeretlen nyomorúsággal, keserűséggel, közvetlenül Beograd környékén, e csodálatos természettel, amelyről mindeddig szót sem hallott egyetlen egy beograditól sem, akik pedig oly szívesen évődnek a szavakkal, mint „a kies Szerémség”, Szlavónia „a nemes föld”, aztán a megénekelte „bécsi erdő”, a dicsőséges és „édes Franciaország” — no és itt van ez a nép, amelyet iskolázott fiai teljességgel magára hagytak, mindössze tizenhárom kilométernyire az Egyetemfő, a Tudományos Akadémiától, s úgy élnek, mint akár a fárok a Nilus felső folyásánál. Milyen csodálatos lenne mindezt átérezni, átgondolni, aztán dönteni, határozni, végül valamit elkezdni és véghez vinni...! „No igen, ha mindaz nem volna, ami van. A háborúra gondolsz talán, a borzalmakra, nélkülözésekre, a fizikai fáradtságra, amire nem szoktál. Á, nem... senki sem tudja, miért vagyok én ilyen, csont és bőr, egy volt ember kísértete, holt árnyéka annak, aki voltam, — szegény feleségem ott, még ő sem akarja tudni. Más, ami engem kínoz, jobban a bombázásnál, jobban, mint az aggodalom a feleségemért és a gyermekemért. És éppen őmiattuk nem tettem azt, amit tennem kellett volna; miattuk nem mertem elindul az elvtársakkal, bár tudom, hogy nekem itt, velük együtt, sokkal nehezebb, mint volna a Koszmajon, Durmitoron vagy a Prenynél, ha fájdalommal is gondolnék családomra...”

Reggel ismét Beogradban járt. Egymást győzték meg arról, hogy az amerikaiak nem bombáznak kilenc óra előtt, s valamennyien, akik el akartak hozni valamit az isteni gondviselésre bízott lakásokból, még hajnal előtt elindultak Beograd felé, hogy kilenc órára visszatérhessenek.

Az Alekszandrova-utcán meglátta Bogdan Rapaj-t, akiről pedig az hallatszott, hogy agyonlőtték, hogy elfogták Gornyi-Milánovácon és aztán itt, a Banyicán kivégezték. Csak futólag látta, a most a 6-os számú villamost helyettesítő pedítör-kocsin szorongó tömegben, nem tudta megtévesztetni sem a szemüveg, sem a frissen növesztett vastag bajusz — Bogdán volt az és senki más. Mert Bogdánnak is felcsillant a szeme, csak egy pillanatra ugyan, de felismerték egymást. Mita intett felé a kezével, de Bogdán az integetésre elfordította fejét. Ez sem véletlenül történt. Éppen ezért, nagyon fájt neki és még mindig gyötri ez a gondolat. Együtt voltak az egyetemen is, a szerkesztőségben is. És most Bogdán elfordítja tőle a fejét. Fél tőle. Lehet, hogy Bogdánnak igaza van; nem is tőle fél talán, hanem a körülményektől, hiszen oda pattanhat valami spicli és megkérdezheti: honnan ismered te azt az embert, ott a kocsin és így tovább... Mindegy, mégis fáj neki...

... De mégis isteni ez az éjszaka. Éjfél előtt annyira elnyugszik minden, hogy az élet legkisebb jelét is meg lehet hallani. Azt is, ahogy a jászág kérődzik, vagy ahogy morzsolgatja a kallászt kalász után, a magot mag után, ahogy a jászol felett fújja a port és megcsörren a lánca a nyakán, azt is hallani, amikor a birka szarva éppen csak

hozzáért a bronzsal befuttatott kolomphoz, meg azt is amikor a fáradt paták a takarón keresztül tompán dobolnak a padlón. Elhallgattak a kutyák is, amelyek még pár perccel ezelőtt ingerülten magyarázkodtak egyik hegyről a másikra, a völgyön keresztül, hallatszik, amint a kerítés mellett lopakodnak, és átkúsznak a sövényen és a bokrokon. És ez a csend, ez a hideg tisztaság, mintha most minden jobban érződne, mintha a tárgyak lélegzenének. Még az állatvilág erős szaga, a trágya kigőzölgése is összekeveredik az elkésett bodza olajos illatával és a fiatal szőlőkől áradó taninos illattal.

De nem csupán az ő számára van ilyen ellenállhatatlan ünnepléssége az ilyen éjszakáknak. Kuszi-kutya is, az öreg házőrző, amint szippant a levegőből, elfelejti a kötelességeit, nem futkároz, nem szaglálódik köröskörül, még a szomszédos kutyákkal való állandó összeköttetésről is megfeledkezik, hogy kölcsönösen tudósítsák egymást mindama veszélyről, amelyek az éjszaka folyamán a gondoskodásukra bízott kincseket fenyegethetik.

Amint Csegarac kimegy a tornácra, Kuszi azonnal jelentkezik a sötétségből. Néha magával vonszolja a hosszú, elrozsdásodott drótot is, amelyet este elfelejtettek levenni róla. Ilyenkor jobban hallatszik a drót zöreje, mint a kutyaé. Kuszi — különben kankutya ő és nem valami szuka —, ilyenkor annyira szégyenlős, igazi esetlen falusi kutyához illően, hogy még csak csahintani sem mer az úr előtt, csak halkán nyifog és nem is ugrándozik örömeiben, csak himbálódzik, puhán változtatja a lábait. Igazi játék ez, ritmikus tánc, amit Kuszi produkál éjszakánként, amikor telihold van, a beográdi úr előtt. Igaz, kissé suta, kissé darabos ez a tánc, de nagyon szívböli, sok gyermekes és medvebocszerű bájjal. Kuszi már ilyen, nagy, nehéz, otromba kutya, bizonytalan származású, és bizonytalan színű. Sárga szőre van és fehér — illetve fehér lenne, ha néha megfürödne —, széles és lapos homlokán fekete csillaggal. A szemei sárgák, mint az arany; inye, foghúsa és a nyelve pedig rózsaszínű és nem fekete, mint némely városi, tiszta fajú ölebecskének, vagy vérebnek. Telisedteli van sebhelyekkel, ezek viharos ifjúságának emlékei, amikor el kellett döntenie elsőségét a faluban. Ebből az időből származik megkurtított farka is, amely, éppen úgy, mint a stuccolt bajusz a férfi arcon, nem felelt meg a falusiak akkori ízlésének.

Amikor Mita, együtt a családjával, a kocsi és a fekvőhelyek tetején megérkezett, seprőkkel és göröngyökkel kellett a házbelieknek Kuszit idomítani és tisztességes távolságban megfigyelés alatt tartani. Jogos és mesterségbeli haragjában, elkeseredve szimatolt Kuszi a vendégek felé és fejét két mancsa közé szorítva a földön, sötétben tekintgetett a jövevények irányába.

— Dögölj, az úr istenedet! — szidta a hatéves kis parasztlány, aki kordában tartotta.

De amikor leemelték a kocsiról Mita hároméves kisleányát, Bucit, akit három féli ruhába csomagoltak az útra, Kuszi elhallgatott, felemelte a fejét és mielőtt a háziak közbeléphettek volna, a kisleányhoz szaladt és

ahogy most is, táncolni kezdett Buci előtt. A kistiú egyáltalán nem ijedt meg, sivaikodva vakargatta, végül átölelte Kuszi bozontos fejét. Kuszi megállt, megnyugodott és megadta magát. Így történt, hogy Kuszi barátságot kötött Csegarac egész családjával. És aztán jöttek egymásután a meglepetések.

Eleinte, igazi falusi tökføjhez illően, szabadkozott és nem értette, miért kedveskednek vele, miért cirógatják, miért bökődik a mutatfőujjukat a mancsa puhájába és mit jelent, amikor gagyogni kezdenek:

— Pszt... kutyuska, gyere ide te falusi vadbivaly... no, gyere már... no...

Ráfeküdt a hasára és úgy kűszott felējük, hogy átvegye a kockacukrot, a bőségesen zsírozott kenyérdarabot, a finoman lehámozott kolbász maradványait. És amikor cirógatni kezdtek, otthagya a kockacukrot, becsukta szemeit és átadta magát a kedveskedés eddig ismeretlen gyönyöreinek.

Eddig még a gyermeki játékok is teli voltak kegyetlen huzakodásokkal, fülcibálásokkal, ököl döngetésekkel, meg is lovagolták néha, az öregebbektől soha sem hallott egyetlen barátságos szót, a nevét sohasem említették szitkozódás nélkül: — dögölj, az istenfádat! Az ennivalójáról soha senki sem gondoskodott; néha odadobtak neki valami romlásnak indult eledelfélét, dohos kukoricamálét; agyagos, fekete kenyérhaját. De még ezért a hitványságért is verekednie kellett a mindig éhes, bitang és telhetetlen aprójószággal és a veszedelmes emsékkal.

Amióta azonban a beográdiak megszerették, a háziak teljesen magára hagyták, meg is gyűlölték, mint valami hűtelen árulót. Kuszi, „aki” be tudta csapni a nyulakat; megleste és rácsapott az ürgékre, mezei egerekre, hörcsögökre, még a fiatal varjakra is, mint valami macska, ebben a családi perpatvarban teljesen ostobának mutatkozott. Nem tudta sehogysem megérteni, hogy mi történt a gazdáival, miért nem engedik a házba, miért dobálják, rugdalják, miért kötik rövid kötélre és miért nem néznek feléje sem. Azelőtt mégiscsak máskép volt, nem valami jól, de azt már megszokta. Most meg ordítanak rá, szidalmazák: — te dögl! te utálatos! — de azért megérezte, hogy nem egészen úgy értik, ahogy mondják, valami különlegesen rosszat nem akarnak. Mégis, éppen mert nem értette, érezte, hogy máskép van, mint azelőtt volt és mert állandóan várta, hogy visszatér a régi rend, sokat szomorkodott és a beográdiak társasága, függetlenül a kitűnő tápláléktól — mi ehhez képest a disznók hulladékai! — vigasztként szolgált, hogy felejteni tudjon.

Most pedig, ahogy minden alkalommal, többször is a holdsugáros éjszaka folyamán, de még a csillagok fátyolos fényénél is, Kuszi táncol a beográdi úr előtt. Felemeli, majd visszabocsátja mellső lábát a bal lábát, aztán a jobbat, hajlong százszor is bozontos nagy fejével, mint valami arab sejk, amikor imádkozik. Néha szünetet tart és akkor felnéz világító nagy szemeivel az úrra. De amikor Mita megmozdul, vagy a cigarettája felparázslík, esetleg kiejt valami hangot, amiről Kuszi azt hiszi, hogy neki szól, újból elkezdli a táncot. De, hogy felugorjon az ő

kedves védelmezőjéhez, az öt lépcsőn keresztül, ilyesmire Kuszi nem is gondol. Mitának hívnia kell, hosszan és meggyőzően, ha meg akarja simogatni, a hátát megveregetni, vagy egy kicsikét megcibálni a bozontot a kutya fején. Ilyenkor Kuszi, mint valami rajongó, szégyenlős asszony, odakúszik, hozzá dörzsölődik — és mélyen szívja a levegőt.

Ezúttal azonban, alighogy Mita lábaihoz törleszkedett, Kuszi egyszerre csak megrezzent, morogni kezdett. Nyugtalanul hegyezte füleit, fejét a beográdi út felé fordítva. Felfigyelt persze az ujságíró is, de semmit sem vett észre, csak hallotta, ahogy Kuszi fojtottan, alig hallhatóan morog. A kutya felugrott, mint aki hirtelen meggondolta magát, hangosan felugatott, majd elrohant a sövényen keresztül a sötétbe. Néhány pillanat múlva felhangzott erős, haragos ugatása az út emelkedéséről, és ugatását más, távoli kutyák kísérték; végül pedig hirtelen és egészen élesen felhörgött néhány motor.

Az egész ház, hihetően az egész falu, felébredt. Megállnak-e vajjon, vagy tovább mennek, ezen a nagyon rossz úton, arrafelé, az országba, ahonnan az egész környék azt várta, hogy megvédik őket a németektől.

Már a tornáccon volt a házigazda, a felesége és tizenhat esztendőös fiúk. Lám, mit hoztak a nyakukra ezek a beográdiak. Valószínűleg közülük jöttek valakiért, de ki is tudná, hogy kiért? Talán jobb volna eltűnni a sötétségben. De amíg döntöttek volna efelől, hallatszott már Kuszi és a többi kutya ugatásából, hogy jönnek fentről is, az útról, és letről is, a patak felől. Kelepce ez, bizony. Mita is, a háziak is széjjeimentek, hogy a kutyáktól megvédjék a mieinket, a németeket is.

Tábori csendőrség volt, az állami őrökkel és egy mali-mokri-lugi paraszttal, aki, látszott rajta, nem tudta még, hogy mi történt vele és, hogy miért hozták magukkal.

Kuszi ugatott, de némi tisztelettel a fegyveres emberek iránt.

Kézilámpákkal megvilágítva a verandát, megkérdezték: vannak-e itt beográdiak? Mita jelentkezett. Az őr kíséretében előkereste ágyából igazolványát és felszólításra megáll a német és az állami őr előtt. Kuszi az egész idő alatt a sötétben vonított. De amikor az őr a házigazdához közeledett és ráparancsolt, hogy ő is, fia is, jöjjenek a községházára, ahol ellenőrzik a szökevények jegyzékét és a házigazdáját, Kuszi felugrott.

Körüljárva a németet és az őrszemet, fojtottan morgott, mintha mérlegelné a lehetőségeket, melyikükre ugorjon a kettő közül. Ahogy a házigazdát szólították, a felesége és kislánya jajgatni kezdtek és Kuszi azonnal melléjük állt. Ez felbosszantotta a németet, félbeszakította Csegarac öltözködését és lökdödni kezdte, úgy félig felöltözötten, a lépcsőkön lefelé. Közben ráfordult Mita feleségére:

— Mit bömböl, gyerünk; „los!”, jöjjön maga is!

Ahogy Mitát lökdödni kezdtek, valamennyien megrémültek és elhallgattak. Kuszi is felüvöltött, majd meghúzódott a háziak lábai között. Közben hozzáért a paraszthoz, akit elöntött a düh és belerúgott a kutya bordáiba:

— Te dögl hogy az isten tenne akárhová!

Egyszerre csak a paraszt megfordult és szökni próbált a sötétlő sövény felé, a patak irányában. A német a puskaaggal akadályozta, de ebben a pillanatban feljajdul, érzi a nyakán a kutya leheletét és fogait. Természetesen az őrszem a német segítségére sietett, hogy megszabadítsa a kutyától. Nem volt elég, hogy Kuszit revolvergolyókkal össze-vissza lyukasztgatták, még kimúlva is megtaposta a német. Közben majdhogy elfelejtették, hogy miért is jöttek valójában.

(Gál László fordítása)